

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Студента 2 курсу, 9 групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Цивільне право та
процес»

Роїк Аліни
Сергіївни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент

Лазько Гюльназ
Заурівна

Гарант освітньої програми,
доктор юридичних наук

Примаць Володимир
Дмитрович

ВСТУП.....	3
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1 Правова природа інших учасників цивільного процесу

1.1. Цивільні процесуальні правовідносини та особливості їх суб'єктного складу.....	6
1.2. Правова сутність і поняття осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства.....	9
1.3. Класифікація інших учасників цивільного процесу.....	21

РОЗДІЛ 2 Специфіка правового регулювання інституту інших учасників цивільного процесу

2.1. Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу.....	24
2.2. Особи, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті.....	29
2.3. Перспективи розвитку інституту інших учасників цивільного процесу.....	41

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	46
------------------------------------	-----------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
--	-----------

ВСТУП

Актуальність теми обумовлюється проведенням судової реформи, а, відповідно, і системи процесуального законодавства, що стосується усіх сфер життя у громадянському суспільстві. Реальні зміни у здійсненні цивільного судочинства залежать від чіткого та однакового застосування положень чинного законодавства, що все ще є новими. Інститут інших учасників судового процесу не є виключенням. Так, судова реформа та відповідні зміни до норм Цивільного процесуального кодексу України, приводять до необхідності провести дослідження правового статусу інших учасників судового процесу, зокрема ними є: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст.

Відмітимо, що питання щодо правового регулювання даного інституту, виникають не лише з теоретичного боку, а й з боку практичного застосування положень чинного процесуального законодавства. Так, окремі питання даного інституту висвітлені у роботах таких відомих учених: Л.М. Баранової, Т.В. Варфоломєєвої, А.М. Васильєва, Д.П. Ватмана, О.М. Вінник, В.С. Гопанчука, М.А. Гурвича, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, Є.Г. Дріжчаної, В.І. Кисіля, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, І.І. Мельникова, Я.А. Розенберга, З.В. Ромовської, І.В. Спасибо-Фатєєвої, А.Л. Ткачука, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, О.Є. Харитонова, Н.М. Хуторян, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, Я.М. Шевченко, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана та ін. Разом з тим, окремі сучасні питання правового статусу учасників судового процесу все ще є невирішеними. Саме тому, у роботі містяться приклади конкретних судових справ, які найкраще розкривають особливості участі інших учасників судового процесу під час розгляду та вирішення цивільних спорів.

Також, наголосимо, що сьогодні відчувається недостатність практичного тлумачення положень Цивільного процесуального кодексу України, що зумовлює необхідність проведення відповідних науково-теоретичних і практичних досліджень.

Мета дослідження – визначити особливості правового статусу інших учасників цивільного процесу.

Завдання дослідження зумовлені виконанням поставленої мети та містять такі основні напрями:

- визначити місце інших учасників судового процесу у цивільних процесуальних правовідносинах, а також їх склад;
- визначити правову сутність осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства;
- сформулювати найбільш сприятливу класифікацію інших учасників судового процесу з огляду на існуючі у науці критерії;
- визначити характерні особливості практики участі у цивільному процесі осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу та осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи;
- сформулювати основні шляхи перспективного розвитку інституту інших учасників судового процесу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в наслідок залучення до справи інших учасників судового процесу.

Предметом дослідження є інститут інших учасників судового процесу.

Методи дослідження. При проведенні дослідження нами було використано наукові методи і підходи, що відповідають меті, об'єкту і предмету дослідження. Дослідження виникнення та розвитку інституту інших

учасників судового процесу були нами проведені за допомогою історично-правового методу. Системно-структурний метод надав змогу тлумачити існуючий зв'язок між внутрішнім змістом і формою досліджуваного інституту. Порівняльно-правовий метод був нами застосований при здійсненні аналізу критеріїв класифікації інших учасників процесу. Формально-юридичний метод був застосований при виявленні недоліків співвідношення норм матеріального і процесуального права. Статистичний метод застосовувався під час узагальнення матеріалів опублікованої судової практики у цивільних справах.

Наукова новизна полягає у подальшому розвитку доктринальних положень щодо правового статусу інших учасників цивільного процесу. Зокрема, сформульовано поняття «правовий статус інших учасників судового процесу, обґрунтовано, що найбільш сприятливою класифікацією інших учасників судового процесу є їх поділ за загальними ознаками. Також, нами обґрунтовано пропонується внесення змін до ст.ст. 65, 75 ЦПК України. З огляду на перспективи розвитку інституту інших учасників процесу нами запропоновано змінити назву параграфу 3 глави 4 ЦПК України «Інші учасники судового процесу» на назву «Особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства».

Практична цінність полягає у можливості використання положень випускної кваліфікаційної роботи у правотворчій діяльності, практичному правозастосування та навчальному процесі при викладанні дисципліни «Цивільне процесуальне право». Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи викладено у публікації: Роїк А.С. Інші учасники судового процесу: особливості і перспективи розвитку правового статусу. *Правове забезпечення підприємницької діяльності*. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 27-33.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми.

Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 58 сторінок, із яких основна частина роботи займає 48 сторінок. Список використаних джерел складається з 75 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Цивільні процесуальні правовідносини та особливості їх суб'єктного складу

При здійсненні судочинства в цивільних справах між судом з однієї сторони та учасниками процесу з іншої виникають суспільні зв'язки, які регулюються нормами цивільного процесуального права і характеризуються наявністю індивідуалізованих зав'язків між учасниками судового процесу.

Безумовно, розкрити специфіку конкретного учасника справи неможливо без визначення правової природи цивільних процесуальних правовідносин. Так, М.Й. Штефан вважав, що цивільні процесуальні правовідносини – це врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу – громадянами і організаціями в цивільному судочинстві [72, с. 25]. У свою чергу С.Я. Фурса вважає, що цивільні процесуальні відносини – це система динамічних багатосторонніх правових відносин, які мають імперативно-диспозитивний характер, виникають між обов'язковим суб'єктом (судом) й іншими учасниками цивільного процесу здійснюються відповідно до норм законодавства та правового статусу суб'єкта [70, с. 134]. На думку С.С. Бичкової, цивільні процесуальні правовідносини – це система врегульованих нормами цивільного процесуального права, індивідуалізованих суспільних зв'язків між судом, який здійснює судочинство, та іншими учасниками процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної справи [67, с. 81].

Отже, проаналізувавши думки науковців-процесуалістів, можна дійти висновку, що цивільні процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками справи, створюють взаємні права та обов'язки і врегульовані нормами ЦПК України.

У теорії цивільного процесу визначають, що цивільні процесуальні правовідносини мають свою структуру, а саме: суб'єкт, об'єкт та зміст. Суб'єкти – це учасники цивільних процесуальних правовідносин, носії цивільних процесуальних прав та обов'язків [67, с. 167]. Наприклад, у рішенні Баришівського районного суду Київської області від 13.09.2017 року у справі № 355/998/17 суб'єктами є суд, позивач та відповідач [19]. З огляду на наше дослідження, зазначимо, що правосуб'єктність – це передбачена нормами права здатність бути учасником правовідносин. С.Я. Фурса зазначає, що під об'єктом слід розуміти реальні дії суб'єктів у правовідносинах [70, с. 152]. Наприклад, у рішенні Обухівського районного суду Київської області від 1.12.2015 року у справі № 372/4100/15-ц об'єктом є визнання права на спадкове майно [24]. Традиційно у цивільних процесуальних правовідносинах об'єктом є предмет спірних правовідносин, тобто те, з приводу чого виникає спір.

Третім елементом цивільних процесуальних правовідносин є їх зміст. Його складають цивільні процесуальні права та обов'язки учасників таких правовідносин, що можуть реалізовуватися у сфері процесуальних дій [67, с. 201]. Наприклад, у рішенні Васильківського міськрайонного суду Київської області від 19.07.2017 року у справі № 362/5754/16-ц про поділ майна колишнього подружжя, позивач має право підтримати вимоги позову у повному обсязі, відповідач має право вимоги позову не визнати. Суд зобов'язаний заслухати пояснення представників сторін, дослідити письмові матеріали справи та ухвалити рішення [21]. Зазначимо, що загальні процесуальні права та обов'язки визначені в ст. 43 ЦПК України.

Отже, з урахуванням зазначеного вище слід відзначити, що особливістю цивільних процесуальних правовідносин виступає їх складний суб'єктний склад. Складність пояснюється тим, що, не дивлячись на загальну мету цивільного судочинства, кожний суб'єкт має власну (в тому числі і професійну). Найбільш комплексно проаналізувати процесуальний статус кожного суб'єкта можна шляхом поділу їх на три групи:

- суд,
- учасники справи,
- інші учасники судового процесу (особи, які сприяють здійсненню цивільного судочинства).

Так, суд є обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. Основним призначенням суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин є відправлення правосуддя, яке належить до його виключної компетенції. Учасники справи відрізняються від інших суб'єктів тим, що вони мають юридичну зацікавленість у результатах вирішення судом справи і у реалізації ухваленого по ній рішення. Інші учасники цивільного процесу – це особи, які надають суду та особам, які беруть участь у справі, організаційну, інформаційну та іншу допомогу, чим сприяють належному судовому розгляду та вирішенню справи. З огляду на тематику даної роботи, розглянемо більш конкретно склад осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства.

Слід зазначити, з огляду на масштабність інших учасників судового процесу, спробуємо обґрунтувати, що останні є інститутом цивільного процесуального права. Так, у загальній теорії права інститутом вважають впорядковану сукупність правових норм, яка регулює певний вид (групу) суспільних відносин. Кожен інститут призначений для регулювання самостійної, дещо відокремленої групи суспільних відносин або актів поведінки суб'єктів права. Норми, що входять до правового інституту,

утворюють єдиний комплекс, виражаються в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях. Також для правового інституту характерна нормативна відособленість, тобто відокремлення створюючих правовий інститут норм у главах, в розділах, частинах, інших структурних підрозділах закону або іншого нормативно-правового акта. Так, інститут інших учасників судового процесу регулює відокремлену групу суспільних відносин та акти поведінки суб'єктів права, які виникають в наслідок залучення їх до цивільної справи, а також норми права є відокремленими у пар. 3 гл. 4 ЦПК України «Інші учасники судового процесу». Отже, враховуючи вищезазначене, варто виділяти інститут інших учасників судового процесу.

Правове регулювання інших учасників судового процесу здійснюється нормами цивільного процесуального права, зокрема ЦПК України. Окремі ж питання та специфіка діяльності кожної особи закріплені у спеціальних нормативно-правових актах. Відповідно до ст. 65 ЦПК України учасниками судового процесу, крім учасників справи, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст [5].

На підставі проведеного аналізу нами було встановлено, що цивільні процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками справи, створюють взаємні права та обов'язки і врегульовані нормами ЦПК України. У свою чергу вважаємо, що особливістю цивільних процесуальних правовідносин виступає їх складний суб'єктний склад, в якому виділяють обов'язкових та інших учасників. Також відзначимо, що суб'єктний склад, який чітко визначений у законі, змінюється залежно від конкретної справи.

1.2. Правова сутність і поняття осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства

Як зазначалось вище, ЦПК України є основним нормативно-правовим актом, який регулює правовий статус інших учасників цивільного процесу. Однак, ЦПК України не закріплює дефініції інших учасників судового процесу, а лише дає перелік осіб, які є учасниками судового процесу, але не належать до осіб, які є учасниками справи, в зв'язку з чим законодавець їх називає «іншими учасниками процесу». Зважаючи на це, з боку учених-процесуалістів було приділено багато уваги дослідженню питань регламентації процесуального статусу осіб, яка допомагають здійсненню цивільного судочинства.

Також допоміжну функцію має дослідження історії законодавчої регламентації процесуального статусу інших учасників судового процесу. Ретроспективний аналіз дозволяє виокремити конкретні історичні періоди, порівняльним шляхом дослідити стан і зміни окремих елементів і надає можливість зробити певні висновки про подальший напрямок розвитку цього явища, висвітлює шлях наступних наукових пошуків. Саме таким чином Є.В. Григорчук у своїй науковій статті обґрунтовує актуальність і необхідність історичного дослідження стану законодавчої регламентації процесуального статусу інших учасників кримінального процесу. Зважаючи на те, що до середини 18 століття кримінальний і цивільний процеси не розділялись і були регламентовані одними нормативно-правовими актами, вважаємо за доцільне використання вищезгаданої наукової роботи [43].

Аналізуючи ступінь наукової розробки проблеми періодизації історії виникнення та розвитку цивільного процесуального законодавства, можна стверджувати, що в наукових працях юристів-істориків увага в основному приділялася кримінальному процесу. Тому наукова робота О.В. Гетманцева є

актуальною для нашого аналізу процесуального статусу інших учасників цивільного процесу, з точки зору унікальності предмету її дослідження [41].

За певними особливостями законодавства та здійснюваними законодавчими реформами автор виділяє п'ять таких періодів становлення, удосконалення, розвитку цивільного процесуального законодавства.

1. Зародження процесуальних норм за часів Київської Русі (кінець IX початок XIV ст.).

Судочинство у ті часи діяло на підставі кодифікованого збірника – Руської Правди, яка була у трьох редакція: коротка, просторова і скорочена. У Просторовій Правді містилися норми процесуального права, сформовані як законодавцем, так і ті, що були відомі практиці протягом кількох століть. Судовий процес мав обвинувально-змагальний характер, процес проходив усно і відкрито, були відомі такі інші учасники судового процесу, як свідок і перекладач.

2. Цивільні процесуальні норми, які діяли на території України у кінці XIV – першій половині XVII ст.

У ці часи українські землі знаходились під владою декількох держав з не однаковим правовим розвитком, а отже і судовий процес здійснювався по-різному. На заході цивільний процес регулювався Литовськими статутами у трьох редакціях, було чітко визначено компетенцію суду, участь позивача та відповідача була обов'язковою, тягар доказування покладался на позивача, перелік засобів доказування був вичерпним, зокрема було детально врегульовано питання допуску та допиту свідка в суді. У Запорізькій Січі судова система була на основі звичаєвого права, а отже не формалізована, процес був відкритим, усним, змагальним.

3. Цивільне процесуальне законодавство на території України в період другої половини XVII ст. – першій половині XX ст.

У ці часи східна частина сучасної території України ввійшла до складу Московської держави, процес у суді регулювався указом «Про форму суду», законодавчими актами: «Процес короткий приказний....», «Права, за якими

судиться малоросійський народ». Західна частина українських земель перебувала у складі Австрійської імперії і цивільний процес регулювався Цивільним процесуальним кодексом. У другій половині XIX ст. було проведено судову реформу, що стало переломним і відправним моментом у формуванні цивільного процесуального законодавства, адже з прийняттям Статуту цивільного судочинства (1864 р.) було відокремлено цивільний та кримінальний процеси. Процесуальна реформа мала також неабиякий вплив на суб'єктний склад, адже розширили коло учасників процесу та закріпили основи їх процесуального статусу, однак це все ж було лише наближенням до сучасного регулювання. Зокрема на судову канцелярію покладалося ведення судової документації, що стало прототипом вітчизняних помічників суддів та секретарів судового засідання. Новелою тогочасного цивільного процесу було закріплення такої процесуальної фігури як судовий експерт і введення нового засобу доказування – висновку експерта.

4. Цивільне процесуальне законодавство України після 1917 року до 1991 року.

У першій половині 20 століття цивільне судочинство регулювалося «Тимчасовим положенням про народний суд і революційні трибунали української РСР», Положенням Ради народних комісарів «Про народний суд», «Тимчасовою інструкцією про основні норми цивільного процесу». Друга половина 20 століття мала фундаментальне значення для становлення інституту учасників цивільного процесу та цивільного судочинства загалом в тому форматі, який ми маємо зараз. У 1963 році було прийнято ЦПК УРСР, який став найбільш досконалим законодавчим актом у регламентації цивільного судочинства. Адже він передбачав майже всіх осіб, які виконують допоміжну функцію і закріплюються чинним ЦПК України, а саме свідка, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, перекладача.

5. Цивільне процесуальне законодавство України з часу проголошення незалежності (1991р.) – по теперішній час.

Проголошення незалежності України стало передумовою для формування нового процесуального законодавства з урахуванням всіх міжнародних стандартів. Так до ЦПК України було внесено ряд суттєвих змін, однак це не стосувалось інституту учасників цивільного процесу, до інших учасників справи відносили секретаря судового засідання, експерта, перекладача, свідка, за характером покладених функцій, так як поняття інших учасників справи не передбачалося. Наступний ЦПК України було прийнято у 2004 році і він принципово відрізнявся від попереднього ЦПК структурою, варто відзначити, що вперше було законодавчо закріплено інститут інших учасників цивільного процесу, до яких відповідно до ст. 47 ЦПК України (чинного на 1 січня 2005 року) відносять секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, перекладача, спеціаліста та особу, яка надає правову допомогу. Тому вважаємо за необхідне, визначити правову сутність та поняття кожного з інших учасників судового процесу на підставі аналізу норм чинного законодавства, історії законодавчої регламентації процесуального статусу інших учасників судового процесу та позицій учених-процесуалістів.

У ст. 69 ЦПК України закріплена дефініція, а саме свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Однак наука цивільного процесу не стоїть на місці, і ми бачимо багато пропозицій до розширення даного поняття. Так, у науковій статті суддя Господарського суду Харківської області Н.А. Новікова, виходячи із властивостей свідка у цивільному процесі, дає авторське визначення даному суб'єкту. Свідок – це юридично не зацікавлена фізична особа, яка правильно (безпосередньо чи опосередковано) сприймала інформацію у справі, в яку залучена на підставі ухвали суду, та має здатність про неї висловлюватися [57]. С.Я. Фурса вказує, що свідок – це дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що мають значення для розгляду та вирішення справи, крім випадків, передбачених у ст. 70 ЦПК [70, с. 348]. На думку С.С. Бичкової, свідок – це учасник цивільних процесуальних правовідносин, який викликається судом

для дачі показань щодо відомих йому обставин, від яких залежить правильне вирішення цивільної справи [67, с. 245].

У часи Київської Русі свідки виконували допоміжну функцію, їх називали відоками і послухами. Однак, зважаючи на те, що не було конкретного визначення видів та учасників процесу, не можливо визначити вичерпне коло осіб, які давали показання щодо обставин справи. Вищезазначену функцію також виконував добросовісний набувач, який вказував на того, у кого він придбав річ, яка стала предметом спору. Передбачалося проведення таких процесуальних дій, як ордалії (випробування вогнем або водою), роти (присяга). Таким чином законодавець того часу намагався підвищити якість показань, зокрема для свідків була передбачена присяга.

Більшій регламентації процесуальний статус свідка набув у часи дії Соборного Уложення 1649 року, свідком могла бути особа, яка мала громадянство та досягла 15 років, також визначались обставини, за яких особа була позбавлена цього процесуального права. Свідки допитувалися під присягою, перевага надавалася словам більшості, все ще існувала класова нерівність і прерогатива була у чоловіків, багатих, духовних та вчених людей. Після прийняття Статуту цивільного судочинства (1864 р.) процесуальний статус свідків набув достатнього закріплення у законодавстві, а саме було визначено його поняття, права та обов'язки, процедуру залучення та приведення до присяги, закріплено імунітет свідка та кримінальну відповідальність, що стало основою для сучасного розуміння такого учасника цивільного процесу як свідок.

Процесуальний статус експерта регулюється декількома нормативно-правовими актами. Законом України «Про судову експертизу» закріплює загальні вимоги до судових експертів, а саме ними можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [10]. Відповідно до ст. 72 ЦПК України експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин

справи. У юридичній літературі представлені різні дефініції експерта, які включають ті чи інші характерні ознаки і особливості даного суб'єкта. Так, Є.О. Харитонов вважає, що експерт – це особа, яка має необхідні знання, якій в порядку, встановленому ЦПК України, доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи [68, с. 198]. Ж.В. Васильєва-Шаламова стверджує, що експерт – це фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями, має незалежний і самостійний процесуальний статус, є компетентною в проведенні необхідного дослідження за дорученням суду, результати якого повинні бути сформульовані у висновку експерта [38, с. 64].

У цивільному процесі така фігура як експерт отримала своє законодавче закріплення у середині 18 століття, з проголошенням указу «Про форму суду» та прийняттям законодавчих актів «Процес короткий приказний...», «Права, за якими судиться малоросійський народ». У 19-20 століттях функції експерта виконували обізнані люди, наприклад, судовий лікар. Основною вимогою до експертів у ті часи було володіти спеціальними відомостями, вони не відповідали за свої слова перед судом, а могли лише втратити довіру суду. Сучасне розуміння правового статусу експерта вперше закладене у Цивільному процесуальному кодексі УРСР 1963 року, де були закріплені поняття висновку експерта, як засобу доказування, та права і обов'язки судового експерта.

На відміну від експерта, процесуальний статус експерта з питань права регулюється виключно ЦПК України, а саме у ст. 73 закріплено, що, як експерт з питань права, може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Зважаючи на відсутність деталізації вимог до експерта з питань права з боку законодавця, дискусія у науковців-процесуалістів не припиняється й досі.

Також зазначимо про відсутність дефініції експерта з питань права. Вбачається, що це особа, яка є провідним фахівцем у тій або іншій галузі права

та має відповідні критерії визнаності його внеску у розвиток юридичної науки. Відмітимо, що сучасна реформа у сфері освіти зумовлює переосмислення відношення до наукового ступеня, вченого звання, визнання фахівцем у галузі. Зрозуміле одне, що це особа, яка володіє не лише теоретичними знаннями у відповідній галузі, а й практичними навичками.

Аналізуючи ретроспективу експертної діяльності, можна сказати, що функції, які покладені на експерта з питань права, раніше відносилися до компетенції науковців-процесуалістів, коли вони тлумачили норми права у своїх наукових роботах, та безпосередньо суддів при ухваленні рішення. Поняття «експерт з питань права» не існувало в доктрині цивільного процесу та є новелою чинного процесуального законодавства, однак була відома практика залучення до матеріалів справи науково-правових експертиз. Дана діяльність, окрім ЦПК України і Закону України «Про судову експертизу», регулювалася Законом України «Про наукову та науково-технічну експертизу». Такий висновок відображав правову позицію експерта щодо застосування закону, в подальшому суд не мав права не залучати її до матеріалів справи та був зобов'язаний надати їй правову оцінку у рішенні суду. Ініціатором проведення таких експертиз виступали сторони для підтвердження своїх правових позицій та судді у справах, які зачіпали важливі суспільні інтереси для повного і всебічного розгляду справи.

Ще однією особою, яка сприяє здійсненню цивільного судочинства, є спеціаліст. Відповідно до ст. 74 ЦПК України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів. Є.О. Харитонов вважає, що спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [68, с. 244]. На думку О.Ю. Дубинського, спеціаліст – це фахівець у галузі спеціальних знань, якого

суд залучає до участі в процесі для надання консультаційно-довідкової допомоги з питань, що потребують застосування спеціальних знань і допомоги технічного характеру (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій [46].

Законодавці до середини 20 століття не виділяли такої процесуальної фігури як спеціаліст і повністю ототожнювали її з експертом. Лише КПК УРСР та ЦПК УРСР закріпив процесуальний статус майже всіх сучасних суб'єктів процесу, що виконують допоміжну функцію і зустрічаються в чинному ЦПК України, включаючи спеціаліста.

Поняття перекладача досить чітко закріплене у ЦПК України, тому науковці у своїй більшості підтримують законодавця. Зокрема Є.О. Харитонов та С.С. Бичкова вважають, що перекладач – це особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови іншою, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [67, с. 215]. Відповідно до ст. 75 ЦПК України, перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими. На думку В.М. Кравчука та О.І. Угриновської, перекладач – це учасник процесу, який залучається судом для надання допомоги особі, яка не володіє державною мовою, якою ведеться цивільне судочинство [52, с. 311].

Історично перекладачі – це освічені люди, в часи Київської Русі їх називали товмачами – особи, які усно перекладали з однієї мови на іншу під час бесіди, офіційних переговорів. За часів Гетьманщини був військовий перекладач або товмач, який був зобов'язаний знати мови сусідніх держав, і не лише сусідніх, він виконував в основному дипломатичну функцію, у судовий процес його залучали у виключних випадках.

Як зазначалось вище, до осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, відносять секретаря судового засідання, помічника та судового розпорядника. Чинний ЦПК України не містить дефініції, однак наводить перелік повноважень, якими вони наділені. Тому для повного і всебічного аналізу процесуального статусу варто звернутися до спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність, а також до праць науковців процесуалістів.

У ст. 157 Закону Україна «Про судоустрій і статус суддів» закріплені вимоги до помічника судді, а саме ним може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Також передбачено додаткову вимогу до помічників суддів Верховного Суду – стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років [11]. Відповідно до Положення про помічника судді, помічник судді – це працівник патронатної служби у суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя [13].

У часи Київської Русі правосуддя здійснював князь особисто або міг доручити це спеціальним людям із свого оточення – вірникам, які могли взяти собі в помічники писаря, це і було прототипом сучасного помічника судді. У часи Гетьманщини цю функцію здійснював військовий писар – освічена людина, яка знала іноземні мови. Він від імені кошового отамана складав і підписував документи, очолював Січову канцелярію.

Відповідно до Типової посадової інструкції секретаря місцевого загального суду секретар суду є посадовою особою апарату місцевого загального суду [18]. У ст. 155 Закону Україна «Про судоустрій і статус суддів» закріплені функції апарату суду, а саме організаційне забезпечення роботи суду, і передбачено, що секретарі судового засідання входять до штату апарату судів. Отже, можна зробити висновок, що секретар судового засідання – це посадова особа апарату місцевого загального суду, що здійснює організаційне забезпечення роботи суду.

На думку В.М. Кравчука та О.І. Угриновської, секретар судового засідання – це працівник суду, на якого покладається організаційне забезпечення судового процесу [52, с. 331]. Секретар судового засідання безпосередньо підпорядкований керівнику апарату суду та судді, з яким працює відповідно до внутрішнього розподілу обов'язків, координує свою діяльність з помічником судді. Ю. Прут у своїй науковій статті стверджує, що секретар судового засідання – це працівник суду, на якого покладені організаційні функції та забезпечення фіксування ходу судового засідання [60].

Секретар судового засідання є одним із найдавніших учасників судового процесу, адже про нього згадується ще за часів античних держав Північного Причорномор'я. Тоді на нього покладалася функція зачитувати скарги позивача та виправдання відповідача, адже судова справа порушувалася лише на підставі письмової заяви. За часів судової реформи 1864 року при мирових судових установах обов'язково мали бути секретар та помічник секретаря. На заході у часи Австрійської імперії діяли шляхетні суди, до складу яких входили секретарі та протоколісти. Отже, можна зробити висновок, що на секретаря судового засідання ще з давніх часів покладалася процесуальні функції з організації судового процесу та ведення діловодства у судах.

Вимоги до судового розпорядника закріплені у Положенні про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, а саме на посаду судового розпорядника призначається особа, яка має ступінь вищої освіти не нижче молодшого бакалавра або бакалавра в галузі знань «Право», вільно володіє державною мовою [14]. Проаналізувавши норми чинного законодавства, якими визначається процесуальний статус судового розпорядника, можна зробити висновок, що судовий розпорядник – це працівник апарату суду, що забезпечує додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуєчого в судовому засіданні.

Процесуальна фігура судового розпорядника є відносно новою у цивільному процесі, вперше вона з'явилась у кримінальному процесі. Основною їх функцією було забезпечення та організація процедури допиту свідків у судовому засіданні, а саме запрошення та супровід на вимогу суду. Також вони здійснювали попередню перевірку документів усіх учасників процесу та вільних слухачів, передавали їх суду, організовували їх присутність у судовому засіданні, передавали письмові клопотання та докази суду для огляду та залучення до матеріалів справи у судовому засіданні та інше.

Отже, всі учасники вступають у цивільний процес для досягнення певної мети, можна виділити загальну мету та спеціальну (особисту, індивідуальну). До загальної мети варто відносити досягнення мети цивільного судочинства, яка повинна полягати в ефективному захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави чи суспільних інтересів. Спеціальна (індивідуальна) ж мета у кожного учасника своя, вона формується залежно від завдань, які ставляться перед вступом у цивільний процес.

На основі порівняння минулого і сучасного цивільного процесуального законодавства, яким регулюється правовий статус інших учасників судового процесу, можна зробити висновок, що ще з давніх часів на них була покладена допоміжна функція. Основним завданням і метою діяльності інших учасників справи є сприяти розгляду і вирішенню цивільної справи. Таким чином, можна стверджувати, що недоречно називати їх іншими учасниками судової справи, так як це нівелює їх роль і значення у цивільному процесі. А також вважаємо, виходячи з мети їх діяльності, що варто законодавчо закріпити таку назву, як особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства та дати єдину дефініцію.

Зокрема, особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, – це юридично не зацікавлені у результатах розгляду справи особи, які надають суду та учасникам справи, організаційну, технічну та іншу допомогу, чим сприяють розгляду та вирішенню цивільної справи. Більш детально

досліджувати осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства варто через призму їх правового статусу. Основи правового статусу вищезгаданих осіб та їх участі у цивільному судочинстві визначено на рівні законів та підзаконних нормативно правових актів.

1.3. Класифікація інших учасників цивільного процесу

Під час розгляду і вирішення судами загальної юрисдикції цивільних спорів виникають, змінюються і припиняються цивільні процесуальні правовідносини. Одним із найважливіших аспектів організації цивільного судочинства є встановлення їх суб'єктного складу. При цьому враховуючи велику кількість осіб, які можуть набути статусу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин доцільним є здійснення класифікації останніх. Класифікація є одним зі способів виявлення видових особливостей учасників цивільних процесуальних правовідносин, для досягнення цієї мети можуть бути використані різноманітні критерії.

Основним критерієм нашої роботи виступає правовий статус інших учасників судового процесу. Перш ніж досліджувати правовий статус інших учасників судового процесу варто визначити, що ж таке правовий статус та які елементи він в себе включає. Аналізуючи твердження науковців стосовно правового статусу особи, дійшли висновку, що у загальній теорії права відсутній єдиний підхід до визначення даної категорії. Найбільш широко до визначення правового статусу особи підходить М.І. Матузов, він стверджує, що правовий статус охоплює всю сферу юридичних зв'язків і відносин між особистістю і суспільством [55, с. 55]. На противагу даній позиції можна навести більш вузьке твердження П.М. Рабіновича, що правовий статус особи – це комплекс її суб'єктивних юридичних прав і обов'язків [62, с. 40]. О.Ф Скакун до вищезгаданих критеріїв додає ще відповідальність, яка змушує особу координувати свою поведінку у суспільстві, з чим ми повністю

погоджуємось [64, с. 45]. Отже, проаналізувавши різні підходи науковців до визначення правового статусу особи, можна стверджувати, що це є комплексом суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності особи. Також варто відзначити, що особливістю правового статусу особи є його законодавча закріпленість, однак про це не згадується у вищезазначених визначеннях, тому вважаємо за необхідне сформулювати власну дефініцію. Правовий статус – це законодавчо закріплений і гарантований державою комплекс суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності особи.

Повертаючись до тематики нашого дослідження, враховуючи вищевикладене можна сформулювати авторське визначення поняття правового статусу інших учасників судового процесу. Отже, правовий статус інших учасників судового процесу – це законодавчо закріплений і гарантований державою комплекс суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності інших учасників судового процесу.

З огляду на специфіку правового статусу інших учасників судового процесу з'ясуємо основні класифікації, що мають місце в сучасній процесуальній науці. Класифікація як науковий метод відіграє важливу роль і дозволяє систематизувати накопичений досвід, краще осягнути сутність понять, які досліджуються. Ю. А. Шрейдер визначає класифікацію, як процес приведення деякої предметної області в систему, встановлення відносин спорідненості між цими об'єктами і їх групування в класифікаційні осередки [71]. Так, ЦПК України поділяє відповідно суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин на суд, який є обов'язковим суб'єктом, та учасників судового процесу, які в свою чергу поділяються на учасників справи та інших учасників судового процесу.

Враховуючи тематику наукової роботи, більш детально дослідимо класифікацію саме інших учасників судового процесу. На відміну від класифікації суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, яка достатньо чітко закріплена в положеннях цивільного процесуального законодавства, класифікація інших учасників цивільного процесу відсутня. Адже

законодавець лише номенклатурно визначає їх перелік, тому варто звернутися до праць науковців-процесуалістів.

Осіб, які є іншими учасниками цивільного процесу, можна класифікувати за загальними ознаками таким чином:

- 1) осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті, – спеціаліст, експерт, експерт з питань права, свідок, перекладач;
- 2) осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, – судовий розпорядник, помічник судді, секретар судового засідання.

Крім того, С.С. Бичкова виділяє ще один критерій класифікації осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства, залежно від обов'язковості участі. А саме поділяє їх на тих, участь яких обов'язкова, і тих, які залучаються до розгляду цивільної справи за потреби. Зокрема наголошує на тому, що секретар судового засідання і судовий розпорядник – обов'язкові учасники розгляду будь-якої цивільної справи [67, с. 215]. Так, враховуючи зміни, які відбулися зі складом інших учасників справи, вважаю, що до обов'язкових осіб варто також віднести помічника судді, так як він забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. Водночас участь осіб, які сприяють розгляду і вирішенню справи по суті, має факультативний характер. Такі особи залучаються судом до цивільного судочинства залежно від обставин конкретної цивільної справи.

Досліджуючи правовий статус інших учасників судового процесу, ми виявили, що деякі з них входять до апарату суду, а інші залучаються до участі у справі. Участь останніх залежить від завдань, мети повноважень та компетенції кожного конкретного суб'єкта. Як відомо, що хоча законодавець і об'єднав їх в інших учасників судового процесу, кожен із них наділений своєю метою, що тягне за собою здійснення певних процесуальних прав та обов'язків.

РОЗДІЛ 2

Специфіка правового регулювання інституту інших учасників цивільного процесу

2.1. Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу

Як зазначалась вище, детально досліджувати осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства, варто через призму їх правового статусу. Це особи, які не мають заінтересованості у вирішенні конкретної цивільної справи і виконують лише покладені на них функції по уточненню, з'ясуванню та дослідженню обставин, що мають значення для справи, та належної організації ведення процесу в суді. Інших учасників цивільного процесу утворює група осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.

Так, розпочнемо з осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу. Вони перебувають у трудових відносинах з органом судової влади і здійснюють свої процесуальні функції в силу виконання службових повноважень. Ми встановили, що помічник судді, секретар судового засідання і судовий розпорядник – обов'язкові учасники розгляду будь-якої цивільної справи. Вони працюють у суді та їх участь у цивільному процесі є виконанням службових (функціональних) обов'язків.

Однією із новел чинного ЦПК України стала регламентація посади помічника судді. Посада помічника судді у судах загальної юрисдикції є, поза сумнівом, надзвичайно важливою, оскільки дає змогу якісніше й ефективніше забезпечувати роботу суддів, а отже, і якість судочинства в Україні. Незважаючи на це, його правовому статусу та місцю в судовій системі, на нашу думку, не приділено належної уваги.

Так, відповідно до Положення про помічника судді, помічник судді – це працівник патронатної служби у суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя. Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу [13]. Варто зазначити, що до відповідної новації законодавства, помічники судді мали статус державного службовця. Однак, ці зміни повністю відповідають європейським стандартам, адже помічники суддів виконують функції щодо забезпечення діяльності держави, на наш погляд, через призму індивідуалізованих відносин з конкретним суддею, а також допомагають організовувати роботу судді.

У судовій системі США він призначається на посаду суддею особисто і є його асистентом. Існує й інша практика, наприклад у Республіці Польща помічник не підпорядковується конкретно визначеному судді, він працює в апараті суду і допомагає кільком суддям [58; 36, с. 133].

В Україні ж помічник судді є працівником апарату суду і одночасно закріплений за окремо визначеним суддею. У цьому і полягає специфіка правового статусу даної особи, адже судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Помічник судді з питань підготовки та організаційного забезпечення судового процесу підзвітний лише відповідному судді. З усіх інших питань, у тому числі щодо дотримання трудової дисципліни, помічник судді підзвітний керівнику апарату суду в межах його повноважень. Так, цей порядок є досить суперечливим, адже добір співробітників апарату суду здійснюється на конкурсній основі. Однак це підкреслює особливість процесуального статусу і роль помічника для судді, адже при відборі кандидата на посаду суддя хоч і витрачає час на оцінку його знань і навичок, однак може звернути увагу на особистісні і психологічні особливості особи, що є особливо важливим, адже помічник стає фактично правою рукою судді.

Посада помічника передбачає наявність обов'язкового вищої юридичної освіти. Така вимога не випадкова, адже роль помічника в судовому процесі досить велика. Так, важливою функцією помічника є складання проекту тексту рішення, який суддя вичитує, редагує, після чого скріплює своїм підписом. Крім зниження навантаження, написання проектів судових актів грає також і спеціальну роль, готуючи помічника до майбутньої ролі судді.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне наділити помічників суддів процесуальними функціями. Наприклад, роз'яснення сторонам їх прав та обов'язків, наслідків здійснення або нездійснення процесуальних дій у встановлений термін; визначення за погодженням із сторонами термінів подання необхідних доказів і проведення попереднього судового засідання; вжиття заходів для укладення сторонами мирової угоди, сприяння примиренню сторін.

Ще одним обов'язковим учасником цивільного процесу є секретар судового засідання. Проаналізувавши норми чинного законодавства, які регулюють правовий статус секретаря судового засідання можна зробити висновок, що на нього покладено виконання в основному процесуальних обов'язків, таких як здійснення фіксування судового засідання технічними засобами, ведення журналу судового засідання, здійснення судових викликів і повідомлень та багато іншої технічної і організаційної роботи.

Досить суперечливим є процесуальний статус судового розпорядника, який визначений у ст. 68 ЦПК України, адже лише номінально закріплено його повноваження, чого не достатньо для виділення специфіки даної особи. Для повного та детального аналізу правового статусу судового розпорядника варто звернутися до Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, затвердженого Наказом Державної судової адміністрації України № 815 від 20.07.2017 року, у якому закріплені вимоги до судового розпорядника, його права, обов'язки та відповідальність [14].

Зокрема специфічними правами судового розпорядника є за дорученням головуєчого судді робити зауваження учасникам судового процесу та іншим

особам, присутнім у залі судового засідання, у разі порушення ними встановлених правил або невиконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні; вимагати від таких осіб додержання порядку та вживати відповідних заходів щодо усунення порушень; у разі необхідності, видаляти із зали судового засідання за розпорядженням головуючого судді осіб, які відмовляються виконувати його законні вимоги, проявляють неповагу до суду та порушують процесуальний порядок здійснення судочинства; а також звертатися до Служби судової охорони, Національної поліції України, Національної гвардії України у випадках порушень громадського порядку в приміщенні суду.

У той же час на судового розпорядника покладені такі обов'язки як забезпечувати належний стан зали судового засідання, підготовку її до слухання справи; оголошувати про вхід суду до зали судового засідання і вихід з неї та пропонувати всім присутнім встати; запрошувати за розпорядженням головуючого судді до зали судового засідання учасників судового процесу та, за необхідності, приводити до присяги, а також виконувати інші розпорядження головуючого судді, пов'язані зі створенням умов, необхідних для розгляду справи.

Таким чином, вбачаємо необхідність деталізовано проаналізувати матеріали судової практики з метою визначення завдань і ролі останнього в ході здійснення цивільного судочинства. Наприклад, ухвалою Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 28.08.2019 року у справі №373/1276/19 постановлено призначити справу до судового розгляду по суті та проводити судові засідання у даній цивільній справі дистанційно в режимі відеоконференції, а також зобов'язати судового розпорядника або секретаря судового засідання Львівського апеляційного суду перевірити явку та встановити особу представника/ів позивача, перевірити його (їх) повноваження та перебувати поряд з ним (ними) до закінчення судового засідання [30]. Ухвали подібного змісту мали місце також у справах №373/1994/17, №364/1442/18, №364/1287/17. Отже, можна зробити висновок,

що повноваження судового розпорядника у випадку його відсутності покладаються на секретаря судового засідання, і судова практика не підтвердила необхідність такої процесуальної фігури.

Разом з тим, вважаємо за необхідне проаналізувати правовий статус судового розпорядника через призму дослідження поняття «акт судового розпорядника». За основу варто взяти матеріали судової практики, так як у науці цивільного процесу відсутні роботи з вищезгаданим предметом дослідження. Наприклад, у рішенні Фастівського міськрайонного суду Київської області від 20.02.2018 року у справі №381/4571/17 акт судового розпорядника свідчить про те, що відповідачі в судові засідання жодного разу не з'явилися, причину неявки суду не повідомили, проте про день слухання справи повідомлялися судом належним чином. Суд, вислухавши пояснення представника позивача та третьої особи, вивчивши письмові матеріали справи, вважає, що позов підлягає до задоволення [25]. У рішенні Ірпінського міського суду Київської області від 15.06.17 року у справі №367/9334/16-ц акт судового розпорядника свідчить про те, що вручити судову повістку та ухвалу про відкриття провадження відповідачу не було можливим у зв'язку з реорганізацією установи [23]. Ухвалою Обухівського районного суду Київської області від 29.10.2018 року у справі №372/3186/18 встановлено, що акт судового розпорядника свідчить про відсутність додатка до позовної заяви під час розкриття конверта, який надійшов від позивача [29]. Ухвалою Обухівського районного суду Київської області від 23.10.2017 року у справі №372/376/16-ц акт судового розпорядника свідчить про те, що під час розкриття рекомендованого листа, який надійшов від позивача, було виявлено відсутність двох копій заяви з додатками для всіх осіб, які беруть участь у справі [28].

Таким чином, проаналізувавши судову практику, можна зробити висновок, що акт судового розпорядника свідчить про:

- недоліки вхідної кореспонденції;
- явку учасників справи у судові засідання;

- належність/неналежність повідомлення учасників справи про дату, час і місце проведення судового засідання.

У той же час, варто зазначити, що у проаналізованих рішеннях та ухвалах не наводиться посилання на статті закону, які б закріплювали право судового розпорядника складати акти, тому постає питання про правову природу акту судового розпорядника. Тому вважаємо, що акт судового розпорядника потребує подальшого аналізу та виділення окремої специфіки, що може бути предметом окремого дослідження.

2.2. Особи, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті

Проаналізувавши ознаки осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, слід з'ясувати ознаки осіб, які сприяють розгляду і вирішенню справи по суті. Їх участь, на відміну від помічника судді, секретаря судового засідання і судового розпорядника, має факультативний характер. Такі особи залучаються судом до цивільного судочинства залежно від обставин конкретної цивільної справи.

В окремих категоріях справ для всебічного та повного з'ясування всіх обставин справи варто залучати свідка. У цивільному процесі потреба в показаннях свідка виникає в трьох випадках: для встановлення фактів, які не можна документально закріпити; для з'ясування обставин, які були у свій час документально оформлені, але документи втрачені і відновити їх неможливо; для дослідження вірогідності засобів доказування [69, с. 365]. Показання свідка, як один з основних та найбільш важливих засобів доказування, займають провідне місце у процесі доказування. Також необхідність дослідження даного інституту зумовлює те, що з давніх часів показання свідка виступали чи не єдиним доступним засобом доказування у певних категоріях

справ. Зокрема у справі №358/1149/17 про встановлення факту проживання однією сім'єю із спадкодавцем, суд, заслухавши заявника, свідків та, дослідивши письмові докази по справі, вважає за необхідне заяву задовольнити, виходячи з наступних підстав, а саме, факт проживання однією сім'єю із спадкодавцем з січня 2001 року до дня його смерті підтверджується відомостями наданими Шупиківською сільською радою Богуславського району та показаннями свідків. Сукупність вищевказаних доказів підтверджують обставини, на які посилається заявник, та є достатніми для ухвалення рішення у справі [20].

Так, відповідно до ст. 69 ЦПК України, свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Зважаючи на досить стисле законодавче закріплення поняття свідка, варто дослідити та визначити його характерні ознаки. Проаналізувавши праці вітчизняних науковців-процесуалістів, можна зробити висновок, що існує два підходи у визначенні ознак свідка, а саме через призму показань свідка як засобу доказування та власне свідка як учасника цивільних процесуальних відносин.

На думку М.М. Ткачук свідок як учасник цивільного процесу є джерелом показань, які виступають одним із засобів доказування. Взаємодія між свідком та показаннями свідка носить об'єктивний характер, оскільки інформація як нематеріальний об'єкт (показання, що надає свідок) повинна мати свій носій у вигляді матеріального об'єкту (свідка). Свідок з точки зору теорії доказів виступає матеріальним носієм доказової інформації. Будь-який судовий доказ у цивільному процесі складається зі змісту та процесуальної форми. Під першим розуміють певну інформацію, а під другим – її носія, порядок його формування та залучення у справу. У своїй роботі автор робить висновок, що всебічний аналіз процесуально-правового статусу такого учасника цивільного процесу як свідок, націленого на розкриття юридичної природи показань свідка як судового доказу з позиції матеріального носія доказової інформації [66].

На противагу цьому існує позиція Н.А. Новікової, яка зазначає, що таким чином зміщується акцент із суб'єкта на висловлену ним інформацію і першопричиною цього є саме не дуже вдала законодавча дефініція. У статті автором пропонується система ознак, яка характеризує свідка як учасника цивільного процесу [57]. З вказаною позицією можемо погодитись і стверджувати, що свідка характеризує така система ознак.

1. Свідком може бути лише фізична особа.
2. Свідок повинен мати достатній фізичний і психічний розвиток для коректного сприйняття і відтворення обставин.
3. Свідок повинен володіти інформацією, необхідною для вирішення справи.
4. Свідок не повинен мати юридичної заінтересованості в результатах розгляду справи.
5. Свідок сприймає обставини справи безпосередньо або опосередковано.
6. Сприйняття обставин справи свідка не пов'язане з її розглядом.
7. Залучення особи в якості свідка здійснюється на підставі ухвали суду.

Однак, на відміну від характерних ознак свідка, у законодавстві чітко передбачено перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки, зокрема це зазначається у ст. 70 ЦПК України. Дане положення є гарантією реалізації таких принципів, як нерозголошення адвокатської, нотаріальної та лікарської таємниці, таємниці сповіді та інші. Закріплення імунітету свідків, можливості відмови від дачі показань (ст. 71 ЦПК України) є важливим елементом демократизації і гуманізації цивільного процесу та судочинства в цілому.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що ЦПК України досить чітко регулює процесуальний статус свідка як учасника цивільного процесу, а показання свідка як засіб доказування. З іншого боку, необхідно зазначити, що окремі його положення потребують подальшої оцінки та удосконалення, зважаючи на міжнародний досвід, аналіз якого буде проводитися далі.

Поняття свідка в загальному не відрізняється, а саме свідком може бути будь-яка особа, однак у англосаксонській правовій системі не прив'язуються до віку особи, суддя повинен бути впевнений лише в тому, що свідок може оцінювати природу і наслідки принесеної клятви «Говорити правду, тільки правду і нічого, крім правди», у континентальній же вирішальним є здатність адекватно сприймати і відтворювати обставини, дієздатність і психічний стан. Ініціювати залучення свідка може кожна зі сторін, шляхом подання відповідного клопотання, та суд з власної ініціативи, що також є тотожним положенням, які закріплені у вітчизняному законодавстві [36, с. 198].

Однак процедура допиту в англосаксонській правовій системі має суттєві відмінності, адже допит проводиться адвокатами сторін самостійно у судовому засіданні, вони ж визначають порядок допиту, характер запитань, суд стежить за дотриманням встановленої процедури запрошення і допиту свідків, має право вносити корективи в хід її здійснення при наявності обґрунтованих клопотань у випадках виявлення порушень. Також допускається можливість залучення письмових показань свідка, тоді він звільняється від обов'язку прибути у судові засідання. У національному законодавстві не передбачена така можливість, альтернативою є участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції. В Англії існує специфічний спосіб залучення у справу показань свідка – афідевіт – письмовий, клятвений виклад показань або урочиста заява свідка, іншого учасника процесу, які не можуть з'явитися особисто та бути допитані у судовому засіданні, посвідчена нотаріусом або іншим уповноваженим органом. З огляду на глобалізацію, яка торкнулась і права, афідевіти досить добре закріпились і в інших правових системах, зокрема в германській. У ній під цим інститутом розуміється письмове показання, що посвідчується нотаріусом або іншою уповноваженою на це посадовою особою (без складання присяги) [32].

Результатом гармонізації та адаптації національного законодавства до європейських правових норм стала заява свідка у межах господарського процесу. Утім, як слушно зазначають провідні науковці, остаточно визначити

позитивні та негативні якості цієї новели можна буде лише на практиці. Наприклад, ухвалою Господарського суду Черкаської області від 2.06.2019 року у справі №925/1249/18 було викликано громадян як свідків у судове засідання для допиту за поданими ними заявами свідків [27]. Однією з гарантій залучення показань свідка до матеріалів справи є можливість витребування доказів ухвалою суду, зокрема ухвалою Господарського суду Рівненської області від 11.03.2019 року у справі №918/836/18 суд дійшов висновку про доцільність задоволення клопотання позивача про витребування письмових заяв свідків. В обґрунтування свої вимог позивач стверджує, що з метою справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом даного спору існує необхідність витребувати письмові заяви свідків, адже у позивача об'єктивно відсутня можливість їх надати [36]. У рішенні Господарського суду Черкаської області від 14.06.2019 року у справі № 925/1249/18 судом відмовлено у задоволенні позову, оскільки встановлено, що відповідач звільнив приміщення на підставі заяви свідка та допиту у суді. Зокрема, як встановлено судом на підставі викладених у заявах свідків показань, відповідач звільнив орендоване приміщення 30.09.2018 і передав ключі від нього відповідачу [22].

Отже, проаналізувавши світовий досвід та судову практику, можна зробити висновок, що впровадження заяви свідка у господарський процес має позитивний вплив, особливо у випадках, коли іншими засобами доказування підтвердити інформацію про обставини справи не видається можливим. Тому вважаємо за можливе імплементацію даного засобу доказування і у цивільний процес, однак з диспозитивним характером, а саме надати учасникам справи можливість використовувати існуючу процедуру залучення і допиту свідка або подавати заяву свідка з подальшим викликом у судове засідання за необхідності.

Також до осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті, науковці-процесуалісти відносять перекладача. Законодавець наділяє перекладача аж ніяк не суто технічною функцією, а надає йому статус

гаранта реалізації конституційних прав та свобод людини, які відповідно до ст. 55 Конституції України захищаються судом. Тому можливість особи, яка не володіє державною мовою, бути повноцінним учасником судового процесу напряду залежить від якості законодавчої регламентації правового статусу перекладача, його прав та обов'язків, а також порядку і процедури його залучення до провадження.

Однією із основних засад цивільного судочинства є принцип мови цивільного судочинства, закріплений у ст. 9 ЦПК України, ст. 14 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8]. Мова є універсальним засобом спілкування людей, унікальною людською цінністю, невід'ємним елементом будь-якої етнічної спільноти та її культури, основною формою прояву особистості і національної самосвідомості громадянина. Мова – це феномен суспільних відносин, ідеальний інструмент пізнання в будь-якій сфері діяльності, у тому числі в цивільному судочинстві [37]. Основні мовні засади, встановлені в статті 2 Загальної декларації прав людини, згідно з яким кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цим документом, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [2]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод згадує про мову лише в контексті забезпечення прав обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та заборони дискримінації, зокрема за мовною ознакою [3].

Так, у ст. 9 ЦПК України закріплено, що цивільне судочинство у судах провадиться державною мовою, однак для забезпечення рівності прав учасників судового процесу за мовною ознакою суди гарантують право на використання рідної мови або мови, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку визначеному законом. Отже, перекладачу відведена роль спеціального суб'єкта з реалізації вищезазначених положень, і він є гарантом дотримання прав і законних інтересів учасників цивільного провадження щодо мовного питання. Він створює належні умови

для комунікації між учасниками судового провадження у цивільних справах, що і являється відправною точкою для визначення мети і місця перекладача при розгляді цивільної справи.

На даний момент правове регулювання статусу перекладача в цивільному процесі обмежується положеннями ст. 75 ЦПК України, в якій містяться вимоги до даного суб'єкта, перелік прав і обов'язків, а також процедура залучення до участі у справі. Проаналізувавши положення вищезазначеної статті, можна зробити висновок, що перекладач є фахівцем у галузі спеціальних знань, а саме лінгвістичних, адже ним може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Отже, основним завданням перекладача є здійснення повного і достовірного перекладу в певній формі. Стосовно останнього можна погодитися з висновками, висловленими у науковій статті Ж. В. Васильєвої-Шаламової про те, що можна умовно виділити дві форми перекладу, які використовуються в цивільному процесі перекладачем, – це письмова та усна. Усний переклад використовується при проведенні процесуальних дій, при спілкуванні перекладача з особою, яка не володіє мовою судочинства, при розгляді цивільної справи в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень. Письмовий переклад здійснюється у разі, коли необхідно перевести письмовий документ на мову судочинства, або з мови судочинства для вручення копій даного документу особі, яка не володіє мовою судочинства, або перевести документ, отриманий від вказаної особи, на мову судочинства для приєднання перекладу до матеріалів цивільної справи [37].

Однак, проаналізувавши норми чинного законодавства, можна дійти висновку, що не врегульованим залишається питання оцінки якості роботи перекладача, а саме не встановлено вимог щодо підтвердження його кваліфікації. Адже перед ним стоїть завдання здійснювати юридично

правильний і точний переклад, а для цього не достатньо бути фахівцем у галузі філології і вільно володіти мовами. Перекладач повинен знати основи юридичної термінології, що має підтверджуватися відповідним чином. Так, у вищезгаданій ст. 57 ЦПК України чітко сформульовані вимоги до перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, зокрема кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством. Для більш детального вивчення і аналізу даного питання варто звернутися до міжнародного досвіду.

Наприклад, у кожному штаті США для забезпечення доступу до правосуддя особам, які не володіють мовою судочинства, у тому числі глухими, німими чи глухоніми, діють служби, на сайті яких можна знайти кваліфікованого перекладача з потрібної мови. У свою чергу, особа, яка бажає стати судовим перекладачем, зобов'язана пройти екзаменаційні випробування. У штаті Каліфорнія діє Програма судових перекладачів – Court Interpreters Program [74], в штаті Орегон створено Сервіс доступу до мов судочинства – Court Language Access Services [75]. Інформацію про служби судових перекладачів, програми та сервіси можна знайти на офіційному сайті судової системи кожного штату. У Федеративній Республіці Німеччина перекладачі складають іспити у торгово-промислових палатах відповідних земель, а суди призначають їх на посаду. У Франції діють ліцензовані бюро перекладів і «присяжні перекладачі», останні також відомі в Естонії [43].

В Україні наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 березня 2013 року № 228 затверджено Порядок ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів [16]. Супроводження Реєстру перекладачів здійснює Державна міграційна служба України, встановлюється також процедура формування та ведення за формою, а також порядок користування. Однак доступ до даного реєстру надано обмеженому колу осіб, а саме перекладачі можуть залучатися лише органами державної влади. Також є вичерпним перелік категорії справ, у яких може

залучатися перекладач, зокрема під час розгляду справ щодо біженців, іноземців та осіб без громадянства в межах кримінального провадження та справ про адміністративні правопорушення.

Отже, проаналізувавши міжнародний досвід і норми чинного законодавства, можна зробити висновок, що проблемою є відсутність чітких вимог до перекладача, а також єдиної бази фахівців. Зважаючи те, що перекладач наділений провідною роллю у процесі реалізації основних принципів цивільного судочинства, вважаємо за необхідне на законодавчому рівні закріпити порядок атестації судових перекладачів та створити реєстр атестованих перекладачів при Міністерстві юстиції України. Детальніше питання удосконалення інституту перекладачів буде розкрито у наступному підрозділі.

Безумовно, існують категорії справ, де є необхідність скористатися спеціальними знаннями або знаннями у спеціальній галузі права. Так, експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи. Варто зазначити, що до експерта, як іншого учасника цивільного процесу, ставляться конкретні вимоги, визначені його обов'язки та права, а також відповідальність, отже правовий статус експерта визначено у Законі України «Про судову експертизу».

У англосаксонській правовій системі експертом може бути будь-яка особа, що володіє відповідним досвідом, знаннями, навичками. Характерними ознаками експерта є відсутність вимоги про підтвердження кваліфікації, адже здатність бути експертом визначається судом, та відповідальність виключно перед судом – експертний імунітет. У країнах континентального права дані положення відсутні, про що свідчить особиста відповідальність на висновок експерта. Відповідно до норм чинного законодавства України, експерт може нести кримінальну, адміністративну, дисциплінарну чи майнову відповідальність. Крім того, оскільки експерт несе самотійну відповідальність за свої дії, установи, у яких працюють судові експерти, не можуть бути відповідальними за діяння експерта [40].

У свою чергу, експерт з питань права – це особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Однак, що стосується експерта з питань права, то його статус не врегульовано у спеціальному законі, всі вимоги до даної особи закріплені лише у ст. 73 ЦПК України. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом. Експерт з питань права наділений досить коротким списком прав та обов'язків, а відповідальність взагалі не передбачена, тому ми змушені користуватись аналогією закону. Зокрема, він має право знати мету свого виклику до суду та відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення.

Інститут експерта з питань права є новелою національного процесуального законодавства, однак вже тривалий час застосовується в міжнародному праві. Найбільш відомим прикладом є так звані «*amicus curiae*», що дослівно означає «друг суду». Це особа (до того ж, не тільки фізична), яка не є процесуальною стороною по справі, володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі, і водночас бере участь в її розгляді з метою сприяння винесенню справедливого судового рішення.

У результаті своєї роботи такі особи надають суду, що розглядає конкретну справу, «*amicus curiae brief*», тобто їх думку, погляд, звіт. Особливо розповсюджена така форма правової експертизи є у США та Великій Британії, однак інколи вона застосовується і в країнах з правовими системами континентального права. Водночас дещо схожою формою правової експертизи є інститут генеральних адвокатів, які діють у структурі Суду Європейського Союзу. Такі «адвокати» надають допомогу суддям, пишучи необов'язкові письмові висновки, що містять рекомендації з розгляду конкретної справи [47].

Повертаючись до аналізу процесуального статусу та ролі експерта з питань права, також варто відмежовувати його від експерта та виділити специфіку. При порівнянні ролі експерта та експерта з питань права, я погоджуюсь з думкою Н.О. Короткої, яка зазначає, що вона є тотожною, оскільки кожен має спеціальні знання, які застосовує під час складання висновку, який суд може використати як один із засобів доказування з метою встановлення істини у справі. Також пропонується співвідносити експерта та експерта з питань права як загального та спеціального учасників цивільного процесу, оскільки деякі положення, що стосуються експерта, розповсюджуються і на експерта з питань права [51].

Однак, враховуючи вищевикладене, можна сказати, що правовий статус експерта з питань права не врегульований в достатній мірі на законодавчому рівні. У такому випадку законодавцю можна запропонувати два варіанти вирішення ситуації: прийняття спеціального закону або внесення змін до Закону України «Про судову експертизу». У першому варіанті не достатньо наукових розробок з даного питання та судової практики, тому вважаємо другий варіант найбільш оптимальним.

Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо). На відміну від експерта та експерта з питань права у чинному ЦПК України не достатньо уваги приділили результатам діяльності спеціаліста. В такому випадку слушно погодитися з позицією Ж.В. Васильєвої-Шаламової щодо необхідності чіткої регламентації процесуальних форм діяльності спеціаліста, а саме:

- 1) надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи) під час учинення процесуальних дій;

2) надання судові консультаційно-довідкової допомоги з питань, що потребують застосування спеціальних знань, коли проведення експертизи не потрібне [39].

Сутність і процесуальна природа діяльності спеціаліста полягає в сприянні суду в дослідженні доказів, і саме задля реалізації цієї мети спеціаліст наділений правом брати участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, у дослідженні письмових, речових та електронних доказів. Наприклад, ухвалою Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 22.02.2019 року у справі №373/2418/18 залучили до участі в справі спеціаліста для огляду в судовому засіданні оригіналів електронних доказів [31].

Однією з основних ознак спеціаліста є володіння спеціальними знаннями і навичками, однак на сьогоднішній день вимога про їх підтвердження законодавчо не закріплена. Таким чином постає питання про спосіб установлення судом компетенції спеціаліста, а також обґрунтованості відмови від участі у судовому процесі, у випадку якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками. П.Ф. Немеш зазначає, що є сенс передбачити в законодавчому порядку надання певного роду документів, що підтверджують наявність спеціальних знань і навичок [56]. Однак не можемо погодитися з даною позицією, адже спеціаліст не є джерелом доказової інформації і залучається до справи для надання суду практичної допомоги при застосуванні технічних засобів, використання котрих необхідне для вчинення процесуальних дій, отже, не вважаємо за необхідне встановлювати таку вимогу.

Тому з усіх осіб, які володіють спеціальними знаннями, лише експерт спрямовує свою діяльність на встановлення обставин справи. У той же час правовий статус експерта і є найбільш чітко врегульований нормами чинного законодавства. Таким чином ми визначили особливості правового статусу кожного з вищезгаданих осіб, однак у них є і багато спільних рис, зокрема

рішення про залучення до справи приймається судом, право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду та інші.

2.3. Перспективи розвитку інституту інших учасників цивільного процесу

Офіційний журнал ЄС опублікував інформацію про набуття чинності Угоди про асоціацію Україна-ЄС з 1 вересня 2017 року. Ця подія дає новий поштовх для співпраці в сфері зовнішньої політики і політики безпеки, юстиції, оподаткування, управління державними фінансами, науки і технології, освіти і цифрових технологій. Варто зазначити, що це стало можливим завдяки плідній співпраці сторін та активним діям щодо зближення наших правових систем. Повна імплементація Угоди про асоціацію на практиці означає адаптацію українського законодавства, в тому числі і цивільно-процесуального, до вимог законодавства ЄС.

Гармонізація законодавства триває і до її завершення далеко, але вже зараз можна підвести підсумки у деяких напрямках, зокрема правосуддя. Враховуючи євроінтеграційний намір України, нашій державі надзвичайно важливо привести свою правову систему у відповідність з європейською, а найголовніше – забезпечити дотримання прав і свобод людини. Найважливіший показник якості правосуддя – це справедливе, законне, обґрунтоване судові рішення, що є результатом правозастосовної діяльності судді. Однак ефективність судового захисту залежить не лише від досконалої процедури розгляду справ, а й від поведінки учасників процесу, зокрема добросовісного здійснення ними своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Так передумовою цього є досконале законодавче закріплення їх правового статусу, дослідженню якого і присвячена наша робота, через призму аналізу поняття, мети, завдання, функцій, прав, обов'язків та відповідальності інших учасників судового процесу.

Як зазначалось вище, основним завданням і метою діяльності інших учасників справи є необхідність сприяти розгляду і вирішенню цивільної справи. Таким чином, можна стверджувати, що недоречно називати їх іншими учасниками судової справи, так як це нівелює їх роль і значення у цивільному процесі. А також вважаємо, виходячи з мети їх діяльності, що варто законодавчо закріпити таку назву, як особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, та запропонували єдину дефініцію.

У випускній кваліфікаційній роботі було встановлено, що інші учасники цивільного процесу мають специфіку правового статусу та особливе значення участі у цивільній справі для повного та всебічного її розгляду та вирішення. Ці особи беруть участь у цивільному процесі з метою досягнення його основної мети, а тому вони мають право не тільки на існування і виокремлення в окремий інститут цивільного процесуального права, а й на вдосконалення.

Зокрема введення в процесуальне законодавство нового інституту експерта з питань права є позитивною новелою, запровадження якої зумовлено збільшенням випадків застосування положень іноземного законодавства, міжнародної судової практики, а також спрямуванням на забезпечення реалізації верховенства права під час здійснення судового процесу. А також варто зазначити, що, проаналізувавши правовий статус осіб, які володіють спеціальними знаннями або знаннями у спеціальній галузі права, ми дійшли висновку, що лише експерт спрямовує свою діяльність на встановлення обставин справи. У той же час правовий статус експерта і є найбільш чітко врегульований нормами чинного законодавства.

Нами було встановлено, що сутність і процесуальна природа діяльності спеціаліста полягає у сприянні суду в дослідженні доказів, і саме задля реалізації цієї мети спеціаліст наділений правом брати участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, у дослідженні письмових, речових та електронних доказів. Для покращення правового статусу спеціаліста необхідно чітко регламентувати процесуальні форми його діяльності, перелік яких було наведено у нашій роботі.

В окремих категоріях справ для всебічного та повного з'ясування всіх обставин справи варто залучати свідка. Нами було встановлено, що ЦПК України досить чітко регулює процесуальний статус свідка як учасника цивільного процесу, а показання свідка як засіб доказування. Однак з іншого боку, проаналізувавши світовий досвід та судову практику, можна зробити висновок, що впровадження заяви свідка буде мати позитивний вплив, особливо у випадках, коли іншими засобами доказування підтвердити інформацію про обставини справи не видається можливим. Тому вважаємо за можливе імплементацію даного засобу доказування і у цивільний процес, однак з диспозитивним характером, а саме надати учасникам справи можливість використовувати існуючу процедуру залучення і допиту свідка або подавати заяву свідка з подальшим викликом у судові засідання, за необхідності.

Під час аналізу правового статусу секретаря судового засідання, було встановлено, що він виконує в основному суто технічні дії, які хоч і мають вагоме значення для руху справи, однак могли би бути замінені програмами і електронною системою. Тому вважаємо, що для оптимізації роботи суду і для швидшого розгляду справ, варто впроваджувати електронний суд, здійснювати повідомлення сторін на офіційні електронні адреси, на противагу звичайній пошті.

У той же час з іншої сторони пропонується скасувати вимогу обов'язкової вищої юридичної освіти для секретарів судового засідання. Одночасно ця посада повинна бути виключена з переліку посад, зайняття яких включається до юридичного стажу. При цьому вимога вищої або незакінченої вищої освіти має бути збережено. Після обов'язкового проходження професійної підготовки та стажування (як і зараз) новопризначені секретарі приступлять до своїх обов'язків.

Досить суперечливим є процесуальний статус судового розпорядника, який визначений у ст. 68 ЦПК України, адже лише номінально закріплено його повноваження, чого не достатньо для виділення специфіки даної особи. У ході

нашого дослідження постало питання про правову природу акту судового розпорядника. Ми проаналізували правовий статус судового розпорядника через призму дослідження поняття «акт судового розпорядника». За основу взяли матеріали судової практики, так як у науці цивільного процесу відсутні роботи з вищезгаданим предметом дослідження. Отже, необхідно зазначити, що у проаналізованих рішеннях та ухвалах не наводиться посилання на статті закону, які би закріплювали право судового розпорядника складати акти, тому постає питання про правову природу акту судового розпорядника. Тому вважаємо, що акт судового розпорядника потребує подальшого аналізу та виділення окремої специфіки, що може бути предметом окремого дослідження.

Також статусне переформатування негативно вплинуло на права та інтереси помічників суддів, а саме стали не врегульованими питання соціальних та трудових гарантій. Наприклад, порівнюючи положення, якими було врегульованого статус помічника судді і норми чинного законодавства, виявлено, що було зменшено тривалість відпустки з 30 до 24 днів, позбавлено права на її збільшення залежно від стажу роботи, що суперечить ст. 22 Конституції України, яка забороняє при прийнятті нових законів звужувати існуючий обсяг прав.

Підсумовуючи, вважаємо єдино правильним способом виправлення колізій і недоліків правового регулювання статусу помічника судді є прийняття Закону «Про патронатну службу», який би комплексно регламентував правовий статус працівників патронатної служби та помічника судді зокрема. Легалізувати процесуальні функції помічників і чітко відмежувати їх від суто технічних, які залишаються за секретарями, логічно і в світлі того, що досвід роботи помічника судді дозволяє йому претендувати на посаду судді. До таких функцій помічника можна віднести підготовку проектів судових актів, роз'яснення сторонам їх прав та обов'язків, дії щодо мирного врегулювання спору, витребування доказів і т. д.

Що ж стосується реформування інституту перекладачів, варто створити реєстр атестованих перекладачів при Міністерстві юстиції України, адже Довідково-інформаційний реєстр перекладачів не задовольняє в повній мірі вимоги щодо гарантії залучення перекладача, який би відповідав усім необхідним критеріям. Доступ до реєстру мають отримати суди та всі інші учасники цивільного процесу для реалізації своїх прав та виконання обов'язків. Особа, яка бажає потрапити до реєстру, має подати заяву та підтвердити рівень своєї кваліфікації, а також здати кваліфікаційний іспит. У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення єдиної процедури атестації перекладачів, яка б включала зокрема перевірку рівня знання ділової мови та юридичної термінології, що буде підтверджуватися відповідно сертифікатом, виданим Міністерством юстиції України. Високий рівень підготовки перекладача гарантуватиме право на використання в судочинстві рідної мови або мови, яку особа розуміє, а також забезпечить реалізацію права особи на справедливий суд.

Отже, гармонізація судової системи України до стандартів ЄС призвела до реформування інституту інших учасників судового процесу в цілому, та введення в процесуальне законодавство нового інституту експерта з питань права, зокрема. У випускній кваліфікаційній роботі було встановлено, що інші учасники цивільного процесу беруть участь у цивільному процесі з метою досягнення його основної мети, а тому вони мають право не тільки на існування і виокремлення в окремий інститут цивільного процесуального права, а й на вдосконалення. Також варто зауважити, що інститут осіб, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, має високий потенціал до розвитку. Зокрема через призму їх правового статусу, який потребує ретельного аналізу, що окреслює перспективу наших подальших досліджень.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. На підставі проведеного аналізу нами було встановлено, що особливістю цивільних процесуальних правовідносин виступає їх складний суб'єктний склад, в якому виділяють обов'язкових та інших учасників. Також, проаналізувавши думки науковців-процесуалістів, ми дійшли висновку, що цивільні процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками справи (у тому числі іншими учасниками судового процесу), створюють індивідуалізовані зв'язки між ними та врегульовані нормами цивільного процесуального законодавства.

Також відзначимо, що суб'єктний склад, який чітко визначений у законі, варіюється залежно від конкретної справи. У свою чергу вважаємо, що всі учасники вступають у цивільний процес для досягнення певної мети, тому можна виділити загальну мету та спеціальну (особисту, індивідуальну). До загальної мети варто відносити досягнення мети цивільного судочинства, яка повинна полягати в ефективному захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави чи суспільних інтересів. Спеціальна (індивідуальна) ж мета у кожного учасника своя, вона формується залежно від завдань, які ставляться перед вступом у цивільний процес.

2. На основі порівняння минулого і сучасного цивільного процесуального законодавства, яким регулюється правовий статус інших учасників судового процесу, ми проаналізували правову сутність осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства і зробили висновок, що ще з давніх часів на них була покладена допоміжна функція. Основним завданням і метою діяльності інших учасників справи є сприяти розгляду і вирішенню цивільної справи. Таким чином, можна стверджувати, що недоречно називати їх іншими учасниками судової справи, так як це нівелює їх роль і значення у цивільному процесі. А також вважаємо, виходячи з мети їх діяльності, що

варто законодавчо закріпити таку назву, як особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства та дати єдину дефініцію.

Зокрема особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства – це юридично не зацікавлені у результатах розгляду справи особи, які надають суду та учасникам справи організаційну, технічну та іншу допомогу, чим сприяють розгляду та вирішенню цивільної справи. У свою чергу ми встановили, що більш детально досліджувати осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства варто через призму їх правового статусу. Основи правового статусу вищезгаданих осіб та їх участі у цивільному судочинстві визначено на рівні законів та підзаконних нормативно правових актів.

Основним критерієм нашої роботи виступає правовий статус інших учасників судового процесу, а тому, перш ніж досліджувати правовий статус інших учасників судового процесу, ми визначили, що правовий статус – це законодавчо закріплений і гарантований державою комплекс суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності особи. Повертаючись до тематики нашого дослідження, враховуючи вищевикладене, ми сформували авторське визначення поняття правового статусу інших учасників судового процесу. А саме, правовий статус інших учасників судового процесу – це законодавчо закріплений і гарантований державою комплекс суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та відповідальності інших учасників судового процесу.

3. Досліджуючи правовий статус інших учасників судового процесу, ми виявили, що деякі з них входять до апарату суду, а інші залучаються до участі у справі. Участь останніх залежить від завдань, мети, повноважень та компетенції кожного конкретного суб'єкта. Як відомо, що хоча і законодавець об'єднав їх в інших учасників судового процесу, кожен із них наділений своєю метою, що тягне за собою здійснення певних процесуальних прав та обов'язків. Отже, з огляду на існуючі у науці критерії ми сформулювали найбільш сприятливу класифікацію інших учасників судового процесу, а саме за загальними ознаками їх варто класифікувати таким чином:

1) осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті, – спеціаліст, експерт, експерт з питань права, свідок, перекладач;

2) осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, – зокрема судовий розпорядник, помічник судді, секретар судового засідання.

4. На підставі аналізу норм чинного законодавства, праць науковців-процесуалістів, міжнародного досвіду та матеріалів судової практики ми визначили характерні особливості практики участі у цивільному процесі осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу та осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи. Так, нами встановлено, що особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, перебувають у трудових відносинах з органом судової влади і здійснюють свої процесуальні функції в силу виконання службових повноважень. Також варто зазначити, що помічник судді, секретар судового засідання і судовий розпорядник – обов'язкові учасники розгляду будь-якої цивільної справи. Вони працюють у суді та їх участь у цивільному процесі є виконанням службових (функціональних) обов'язків. Участь осіб, які сприяють розгляду і вирішенню справи по суті, на відміну від помічника судді, секретаря судового засідання і судового розпорядника, має факультативний характер. Такі особи залучаються судом до цивільного судочинства залежно від обставин конкретної цивільної справи.

5. У випускній кваліфікаційній роботі було проаналізовано і сформульовано основні шляхи перспективного розвитку інституту інших учасників судового процесу. А саме було встановлено, що гармонізація судової системи України призвела до реформування інституту інших учасників судового процесу в цілому, та введення в процесуальне законодавство нового інституту експерта з питань права, зокрема. Характеризуючи сучасний стан та перспективи розвитку інших учасників цивільного процесу можна стверджувати, що вони беруть участь у цивільному процесі з метою досягнення його основної мети, а тому мають право не тільки

на існування і виокремлення в окремий інститут цивільного процесуального права, а й на вдосконалення. Також варто зауважити, що інститут осіб, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, має високий потенціал до розвитку. Зокрема через призму їх правового статусу, який потребує ретельного аналізу, що окреслює перспективу наших подальших досліджень.

Крім висновків теоретичного характеру, що обґрунтовані позиціями вітчизняних вчених-процесуалістів, науковими джерелами та матеріалами судової практики, нами сформульовані такі пропозиції щодо вдосконалення положень чинного законодавства.

1. Ст. 65 ЦПК України викласти у такій редакції:

«Стаття 65. Особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства

1. Особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, – це юридично не зацікавлені у результатах розгляду справи особи, які надають суду та учасникам справи, організаційну, технічну та іншу допомогу, чим сприяють розгляду та вирішенню цивільної справи.

2. До осіб, що сприяють здійсненню цивільного судочинства, належать особи, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті, (експерт, експерт з питань права, спеціаліст, свідок, перекладач) та особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник).»

2. Змінити назву пар. 3 гл. 4 ЦПК України «Інші учасники судового процесу» на назву «Особи, що сприяють здійсненню цивільного судочинства».

3. Ст. 75 ЦПК України викласти у такій редакції:

«Стаття 75. Перекладач

1. Перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Кваліфікація перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

2. Перекладач допускається ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху.

3. Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

4. Перекладач має право задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.08.2019)
2. Загальна декларація прав людини : Генеральна Асамблея ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 16.08.2019)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.08.2019)
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 30.08.2019).
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 4 листопада 2018 р. №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 16.08.2019)
6. Про виконавче провадження: Закон України від 10 листопада 2018 р. №1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 16.08.2019)
7. Про державну службу: Закон України від 28 серпня 2018 №889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 16.08.2019)
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 16.08.2019)
9. Про запобігання корупції: Закон України від 31 серпня 2018 №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 16.08.2019)
10. Про судову експертизу: Закон України від 1 січня 2019 р. 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-1280> (дата звернення: 16.08.2019)

11.Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 5 серпня 2018 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 16.08.2019)

12.Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 р. №301/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15> (дата звернення: 16.08.2019)

13.Положення про помічника судді: Рішення ради суддів України від 18 травня 2018 р. №21. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18> (дата звернення: 16.08.2019)

14.Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: Наказ Державної судової адміністрації України від 13 червня 2017 р. №1547/0/15-17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#n14> (дата звернення: 16.08.2019)

15.Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. №53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 16.08.2019)

16.Порядок ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 березня 2013 р. № 228. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13> (дата звернення: 16.08.2019)

17.Типова посадова інструкція головного спеціаліста з інформаційних технологій місцевого суду загальної юрисдикції: Наказ Державної судової адміністрації України від 6 лютого 2008 р. №10. URL: https://od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/inf (дата звернення: 16.08.2019)

18.Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 20 липня 2005 р. №86. URL: https://ifm.if.court.gov.ua/sud0907/vakansii/c_z/ (дата звернення: 16.08.2019)

19.Рішення Баришівського районного суду Київської області від 13.09.2017 року у справі № 355/998/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68872059> (дата звернення: 16.08.2019)

20.Рішення Богуславського районного суду Київської області від 18.09.2017 року у справі №358/1149/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68933914> (дата звернення: 16.08.2019)

21.Рішення Васильківського міськрайонного суду Київської області від 19.07.2017 року у справі № 362/5754/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68041272> (дата звернення: 16.08.2019)

22.Рішення Господарського суду Черкаської області від 14.06.2019 року у справі № 925/1249/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82528008> (дата звернення: 16.08.2019)

23.Рішення Ірпінського міського суду Київської області від 15.06.17 року у справі №367/9334/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67267610> (дата звернення: 16.08.2019)

24.Рішення Обухівського районного суду Київської області від 1.12.2015 року у справі № 372/4100/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53944371> (дата звернення: 16.08.2019)

25.Рішення Фастівського міськрайонного суду Київської області від 20.02.2018 року у справі №381/4571/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72363958> (дата звернення: 16.08.2019)

26.Ухвала Господарського суду Рівненської області від 11.03.2019 року у справі №918/836/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80335350> (дата звернення: 16.08.2019)

27. Ухвала Господарського суду Черкаської області від 2.06.2019 року у справі №925/1249/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82191178> (дата звернення: 16.08.2019)

28. Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 23.10.2017 року у справі №372/376/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69697027> (дата звернення: 16.08.2019)

29. Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 29.10.2018 року у справі №372/3186/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77588538> (дата звернення: 16.08.2019)

30. Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 28.08.2019 року у справі №373/1276/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83881919> (дата звернення: 16.08.2019)

31. Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 22.02.2019 року у справі №373/2418/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80256330> (дата звернення: 16.08.2019)

32. Авраїмов А. Ті, хто бачив усе. *Закон і бізнес*. Вип. 4. URL: https://zib.com.ua/ua/131658-zgidno_z_gpk_pokazannya_svidkiv_lishe_yakscho_nemae_inshih_d.html (дата звернення: 16.08.2019)

33. Айриян К.С. Подготовка дел к разбирательству в английском суде: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Москва, 1989. С. 5.

34. Бичкова С.С. Спеціаліст як новий учасник цивільного процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 10. С. 24-26.

35. Брусакова О.В. Докази та доказування у цивільному процесі на українських землях Російської імперії у першій половині XIX ст. (до реформи 1864 р.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 3. С. 3-11.

36. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес : підручник. Харків. 2015. 456 с.

37.Васильєва-Шаламова Ж.В. Роль та місце перекладача у реалізації принципу мови судочинства у цивільному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. С. 61-69.

38.Васильєва-Шаламова Ж.В. Судова експертиза у цивільному процесі : дис. ... канд. юр. наук за спеціальністю 12.00.03. Київ, 2009. 212 с.

39.Васильєва-Шаламова Ж.В. Участь у цивільному процесі експерта та спеціаліста (порівняльно-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 5. С. 103-110.

40.Верба-Сидор О.Б., Крупко В.І. Пропозиції щодо вдосконалення правового статусу експерта у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 3. С. 69-84.

41.Гетманцев О.В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. Правознавство. С. 82-87.

42.Глушкова Д.Г. Участь спеціаліста в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2009. 227 с.

43.Григорчук Є.В. Історичний розвиток процесуального статусу учасників,що виконують допоміжну функцію у кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія право. Вип. 24. Т. 4. С. 84-87.

44.Гуйван П.Д. Справедливість судівництва за європейськими критеріями. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Т. 1. С. 75-80.

45.Добренька Н.В. Міжнародні принципи права в системі вітчизняного законодавства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 15-19.

46.Дубинский О.Ю. Сутність і ціль судової експертизи в цивільно-процесуальному законодавстві України. *Гуманітарний вісник НУК*. 2010. Вип. 3. С. 45-46.

47.Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право*. 2017. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/ (дата звернення: 16.08.2019)

48.Історія українського права: посібник / за заг. ред. І.А. Безклубого. Київ : Грамота, 2010. 336 с.

49.Кіреєва Н.О., Скорич О.О. Проблеми правової регламентації статусу спеціаліста в цивільному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 82-86.

50.Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків : Право, 2012. 624 с.

51.Коротка Н.О. Цивільно-правовий статус експерта з питань права та його висновки у галузі права як засіб доказування у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.53/part_1/24.pdf (дата звернення: 16.08.2019)

52.Кравчук В.М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Фактор, 2010. 800 с.

53.Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. Москва : Городец, 2008. С. 60.

54.Кучер Т.М. Співвідношення висновків експерта та спеціаліста як засобів доказування в цивільному процесі: питання теорії та практики. *Вісник Вищої Ради Юстиції*. 2012. № 2 (10). С. 31-40.

55.Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов. 1987. 293 с.

56.Немеш П.Ф. Процесуально-правовий статус спеціаліста як передумова права на відвід у цивільному процесі. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 19-20.

57.Новікова Н.А. Поняття та ознаки свідка в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2016. №6. С. 41-48.

58.Омрали Ж.О. Институт помощников судей в США. *Вестник КарГУ*. 2010. URL: <https://articlekz.com/article/6070> (дата звернення: 16.08.2019)

59.Покрещук О. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання. *Право України*. 2000. № 10. С. 87-90.

60.Прут Ю.А. Загальна характеристика цивільно-процесуального статусу осіб, які є іншими учасниками цивільного процесу. *Visegrad journal of human rights*. 2015. Вип. 5/2. С. 103-109.

61.Прут Ю.А. Цивільно-процесуальний статус експерта при здійсненні цивільного судочинства. *Науковий вісник Херсонського національного університету*. 2015. Вип. 3-2. Т. 3. С. 45-47.

62.Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 5-те вид., зі змінами. Київ : Атіка. 2001. 176 с.

63.Саймова Ш.А. Институт помощников судей и государственной судебной службы: перспективы внедрения. 2017. URL: <https://www.zakon.kz/4865927-institut-pomoshnikov-sudejj-i.html> (дата звернення: 16.08.2019)

64.Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум. 2001. 656 с.

65.Татулич І.Ю. Місце та роль «електронного суду» у забезпечення ефективності цивільного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія «Право». № 46. Т. 1. С. 74-80.

66.Ткачук М.М. Поняття та процесуально-правовий статус свідків у цивільному процесі : методична розробка. Київ. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicna-rozrobka-na-temu-ponatta-ta-procesualno-pravovij-status-svidkiv-u-civilnomu-procesi-162946.html> (дата звернення: 16.08.2019)

- 67.Цивільне процесуальне право України : навч. пос. / за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ, 2006. 384 с.
- 68.Цивільний процес України : навч. пос. / за заг. ред. Є.О. Харитонова. Київ : Істина. 2012. 472 с.
- 69.Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
- 70.Цивільний процес України. Академічний курс : навч. пос. / за заг. ред. С.Я. Фурси. 2009. 846 с.
- 71.Шрейдер Ю. А. Алгебра классификации. Научно-техническая информация. 1974. № 9. С. 3-6.
- 72.Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс. 2005. 624 с.
- 73.Новіков В.В., Боровікова В.С. Імплементация міжнародних стандартів прав людини в національному законодавстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 4. С. 39-49.
- 74.Court Interpreters Program : California courts. URL: <https://www.courts.ca.gov/programs-interpreters.htm> (дата звернення: 16.08.2019)
- 75.Language Access Services & Resources : Oregon Judicial Department. URL: <https://www.courts.oregon.gov/languages/Pages/default.aspx> (дата звернення: 16.08.2019)